

І.М. ПОГОРЕЛОВ, доц., НТУ «ХП», Харків

І.Г. ПОДЛЕСНИЙ, студент, НТУ «ХП», Харків

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНТРОЛЮ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

У роботі на основі попередньо проведеного системного аналізу сучасних форм, видів, методів та прийомів контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства визначені проблеми теоретичного та методологічного характеру. Автором надані пропозиції щодо удосконалення системи фінансового контролю, що дозволить усунути деякі протиріччя та позитивно відобразиться в практичній діяльності контрольно-ревізійної служби.

В работе на основании предварительно проведенного системного анализа современных форм, видов, методов и приемов контроля за финансово-хозяйственной деятельностью предприятия определены проблемы теоретического и методологического характера. Автором даны предложения по усовершенствованию системы финансового контроля, которые позволят ликвидировать некоторые противоречия и позитивно отразится в практической деятельности контрольно-ревизионной службы.

During the work on the base of systems analysis of the modern forms, kinds, methods and control methods after financial activities of the enterprises, the problems of theoretical and methodological character have been defined. Author has made the proposition for improvement of the financial control system, what will afford to eliminate some conflicting views and it will positively reflect in practical work of audit service.

Вступ. Відсутність стратегії реформування органів контролю, непослідовність дій і прямі помилки не дали змогу створити ефективну в умовах переходу до ринку цілісну систему фінансового контролю в Україні. Діюча система державного фінансового контролю в Україні – це, на наш погляд, недооцінювання його ролі в успішному господарюванні та розв’язанні соціальних проблем.

Основною вимогою реформування системи фінансового контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства повинна бути її адекватність сучасним вимогам, тобто відповідність визначеним параметрам суспільно-господарського розвитку [5, с. 65]. При цьому досить важливу роль в удосконаленні відіграє модифікація контрольних дій, оскільки вони віддзеркалюють методологічний аспект контролю.

Аналіз досліджень та публікацій. Огляд літературних джерел показує, що питання методики та організації контролю в різних аспектах висвітлюють автори: І.А. Білобжецький, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, П.Т. Ворончук, А.М. Герасимович, Є.П. Дедков, Р.Т. Джога, В.П. Завгородній, Л.М. Кіндрацька, М.В. Кужельний, А.М. Кузьмінський, В.М. Онищук, Є.В. Мних, М.С. Пушкар, В.С. Рудницький, В.В. Сопко,

Б.Ф. Усач, В.О. Шевчук, М.М.Каленський, В.І. Крисюк, Н.С. Вітвицька, І.Ю. Чумакова, М.М. Коцупатрий, М.Т. Сенченко, М.В. Романів та ряд інших.

Проте, незважаючи на наявність великої кількості наукових розробок, чинній в Україні системі контролю бракує сучасного методичного та технологічного інструментарію. Причиною цього є недостатній рівень дослідження методологічних аспектів проблеми, а відповідно – відсутність новітнього арсеналу прийомів і способів здійснення фінансового контролю. Це суттєво збіднює існуючу контрольну практику і значною мірою зумовлює низьку ефективність функціонування системи контролю.

Мета роботи. Метою роботи є на основі попередньо проведеного дослідження сучасних форм, видів, методів та прийомів контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства визначити проблеми та розробити практичні рекомендації щодо усунення зазначених недоліків.

Теоретичні й методологічні основи дослідження. Методологія дослідження заснована на системному та процесному підходах до аналізу процедури здійснення контролю з урахуванням тенденцій і закономірностей розвитку сучасної економіки.

Результати дослідження. Фінансово-господарський контроль на підприємствах є однією із гілок економічного контролю нашої держави. Економічний контроль є загальною системою державного і господарського управління, що здійснює контроль за економічним і соціальним розвитком нашої держави. Він охоплює економічну діяльність усіх галузей народного господарства [1, с. 42].

Від дієвості цього контролю на всіх стадіях його проведення на підприємствах залежить ефективність їх фінансово-господарської діяльності. Фінансово-господарський контроль – це дві невід’ємні гілки однієї його системи, що діють взаємопов’язано [4, с. 320]. Такий контроль на підприємствах багато в чому сприяє здійсненню нормальних процесів фінансово-господарської діяльності підприємства, впливає на трудову діяльність службових і матеріально відповідальних осіб, підвищує їх відповідальність за ефективність господарських операцій і процесів під час управління.

Таким чином, проблеми удосконалення та посилення контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства залишаються актуальними й сьогодні у зв’язку з невирішеністю ряду як теоретичних, так і практичних питань. Для посилення функцій контролю, його подальшого становлення як повномасштабної системи, потрібно реально оцінювати сучасний стан основних елементів цієї системи й розробити дієві заходи щодо удосконалення контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства. Такими заходами можуть бути наступні положення:

1 У зв’язку з відсутністю в українському законодавстві трактування дефініції «контроль» не встановлено його систему, не визначено головного органу з фінансового контролю – існують лише загальні положення щодо проведення контрольних заходів. Тому необхідним кроком повинно стати

запровадження чіткого трактування дефініції «контроль» на рівні законодавчого акту.

2 Питання фінансового контролю в Україні регулюється великою кількістю нормативних актів, крім того, досі не прийнято єдиного нормативного акта з фінансового контролю. Бо, крім законів і постанов уряду, слід брати до уваги акти контрольних органів – Контрольно-ревізійного управління, Рахункової палати, Державного казначейства, Національного банку України, акти податкових та інших органів. Усе це призводить до плутанини, дублювання функцій, перекладання відповідальності, збільшення навантаження на підприємства – об'єкти контролю та інших колізійних питань.

Важливим завданням з боку Верховної Ради України повинно стати прийняття єдиного зведеного нормативного акту, який би комплексно регламентував основні аспекти проведення фінансового контролю та забезпечував ефективний механізм взаємодії органів державного контролю України (зокрема через удосконалення механізму взаємодії контрольно-ревізійних органів, органів Державного казначейства, Рахункової палати, зміцнення взаємодії з органами внутрішніх справ, органами служби безпеки, органами податкової міліції та органами прокуратури).

3 У зв'язку з відсутністю системи планового регулярного звітування з боку розпорядників бюджетних коштів виникає проблема їх нецільового використання, тому бажаним є запровадження системи щоденного звітування про використання таких коштів, що дозволить планомірно відслідковувати рух грошових коштів, вчасно виявляти порушення та вживати заходи щодо їх попередження.

4 У зв'язку з відсутністю сигнальної інформації для цілей контролю, необхідно на кожному підприємстві запровадити потужну інформаційну базу. Адже, дані, отримані за допомогою комп'ютерів, дуже оперативно і швидко можуть дати керівникам і спеціалістам цих підприємств, а також фахівцям структурних підрозділів необхідну інформацію про ті або інші об'єкти. Наприклад, у деяких західних фірмах введено комп'ютери, куди можна вводити і звідки можна одержувати інформацію про матеріальні цінності, обсяг проданої продукції, фінансові результати від операційної діяльності тощо на будь-який момент [6, с. 39]. Власне кажучи, в комп'ютери можна ввести систему, завдяки якій у будь-який час апарат управління буде забезпечений необхідною інформацією, що сприятиме своєчасному здійсненню контролю коригуючих заходів.

Це має велике значення при вивченні стану і поточного контролю матеріальних цінностей, вірогідності даних складського обліку, контролю за використанням виданих доручень, організації контрольно-пропускної системи. Однак такий контроль на підприємствах сфери матеріального виробництва ще не став досить поширеним. Причиною цього є не лише недостатня забезпеченість підприємств автоматизованими засобами збору та обробки інформації, але й невміння працівників управління використовувати

їх під час реалізації контрольних функцій.

Крім того, створення в Україні такої системи електронного контролю забезпечить зростання економічної ефективності ще і завдяки скороченню витрат часу кваліфікованих працівників, що сприятиме підвищенню якості роботи контрольної служби.

5 Фінансово-господарський контроль на сучасному етапі на підприємствах здійснюється як на стадії до початку здійснення господарських операцій, так і на стадії після завершення господарських операцій шляхом проведення ревізій та перевірок [1, с. 42].

Сутність першої стадії контролю (він на цій стадії називається попереднім) полягає в тому, що ще на стадії зародження, проектування чи прогнозування господарської операції або процесу можна обґрунтувати їх ефективність із погляду законності, доцільності і тим самим попередити можливі негативні наслідки і конфліктні ситуації в діяльності підприємства. Але на цій стадії, коли ще не здійснена господарська операція, господарський процес не завжди можна заздалегідь передбачити і попередити під час попереднього контролю ці негативні явища.

Тому більш ефективним є контроль на стадії, коли господарська операція виконується й оформляється документально (так званий поточний контроль). Такий поточний контроль здійснюється способом фактичної перевірки суті, змісту, доцільності господарських операцій і процесів, контрольного вивчення об'єкта. Це і контроль дотримання лімітів використання і списання сировини на виробництво, виробництва і реалізації продукції, грошового обігу, розрахункових відносин і багато інших об'єктів діяльності підприємства.

Але найчастіше державна контрольно-ревізійна служба в Україні здійснює фінансово-господарський контроль на наступній стадії (наступний контроль), коли вже господарські операції і процеси здійснені й оформлені бухгалтерською документацією. Тепер ця служба має високо кваліфіковані кадри ревізорів, які, як правило, проводять документальні ревізії на підприємствах із державною формою власності. Ревізори контрольно-ревізійної служби України застосовують методи фактичного і документального контролю, виявляють факти марнотратства і зловживань у фінансово-бюджетній сфері, економіці, займаються профілактикою та відшкодуванням завданих державі збитків.

Але при всій необхідності періодичного проведення ревізій на відповідних об'єктах державної форми власності високий професіоналізм ревізорського апарату цієї служби, сама процедура цього, так званого, наступного контролю, несе в собі негативні якості. Це пояснюється тим, що, по суті, ці недоліки, прорахунки, зловживання тощо, що були на об'єктах у минулому і виявлені ревізорами, виправити не можливо. Тому доцільно в межах розумного координувати проведення всіх процедур фінансово-господарського контролю на підприємстві, не допускаючи дублювання ревізій і перевірок.

6 Особливе значення має посилення та удосконалення форм контролю за ефективністю і цільовим використанням наявних фінансових ресурсів на підприємствах. Дослідження матеріалів ревізії та перевірок, проведених органами державної контрольно-ревізійної служби показує, що недостатньо на підприємствах вживаються заходи щодо усунення причин порушень чинного законодавства, допускаються факти незаконного і недоцільного використання бюджетних коштів.

Значні порушення виникають із причин незабезпеченості збереження власності внаслідок понаднормативних запасів товарно-матеріальних цінностей [5, с. 65]. Для здійснення фінансово-господарського контролю важливе значення має достовірною облікова документація як фактографічна інформація. Це пояснюється ще і тим, що на підприємствах різні методи зловживань у фінансово-господарській діяльності в спотвореному вигляді знаходять відображення в обліковій документації.

У системі заходів щодо виявлення зловживань і крадіжок в економіці підприємств, поряд з іншими, важливе значення мають методи документального контролю, які включають процедури ревізій господарських операцій і процесів та інвентаризації цінностей і коштів. Ці методи потребують спеціальних знань у галузі документального забезпечення операцій та вивчення процедур контролю облікової і необхідної інформації в процесі економіки.

Кожна ревізія чи перевірка облікових документів (за винятком судово-бухгалтерської експертизи) не може бути останньою, це є одним із постулатів процедур перевірки, і воно обґрунтовується тим, що навіть суцільний метод перевірки облікової документації під час ревізії не може гарантувати відсутність зловживань та їх приховування на підприємствах. Як показує практика, зловживання виникають тоді, коли задіяні в комплексі підприємства і підприємці різних галузей та форм власності й особливо, коли в цих процесах беруть участь комерційні або торговельні працівники.

Особливо великі збитки наносять державі різні розкрадання і нестачі товарно-матеріальних цінностей з причини зловживань у розрахункових операціях та виписки фіктивних платіжних доручень. У зв'язку з цим доцільно застосовувати зустрічну перевірку розрахунків підприємств із покупцями.

Під час ревізій у фінансово-господарській діяльності підприємств потрібно застосовувати методи розслідування зловживань документального забезпечення (документального оформлення фінансово-господарських операцій і процесів), ревізій та інвентаризацій [1, с. 41]. Це пояснюється тим, що якість бухгалтерського обліку, його достовірність майже повністю залежить від правильного оформлення первинної документації, повного і правильного відображення в ній господарських процесів. Неточне чи неповне відображення фінансово-господарських операцій або їх спотворення в документах призводить до того, що дані бухгалтерського обліку не відображають справжнього або реального становища в фінансово-господарській діяльності підприємства або підприємця. Тому важливе

значення мають методи контролю для підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств.

7 У питаннях своєчасного виявлення нестач, попередження їх переростання у великі розкрадання значна роль належить поточному бухгалтерському контролю, здійснюваному працівниками бухгалтерій при виконанні ними функціональних обов'язків.

Дослідження показали, що на підприємствах приблизно 49 відсотків нестач і розтрат мали місце через порушення в організації бухгалтерського обліку, невиконання контрольних функцій працівниками бухгалтерських служб або їх участі у розкраданнях матеріальних цінностей. Наприклад, на одному підприємстві нестача матеріалів у сумі 800 тис. грн. приховувалася з 2007 року за участю головного бухгалтера і утворилася способом укладання фальсифікованих рахунків-фактур, що виписувалися різним підприємствам. На іншому – облікові працівники сприяли приховуванню нестач шляхом вилучення документів на прихід матеріалів у друге підприємство (у підзвіт завідувачу складу) і невключення до відпуску матеріалів інших підприємств. Порушуючи чинні положення, облікові працівники складали матеріальні звіти завідувачам складів і одним із них завищували залишки матеріалів шляхом несписання їх у витрати, іншим – зменшували залишки за рахунок ненадходження матеріалів.

З метою посилення контролю за збереженням майна на підприємствах, а також недопущення випадків співучасті облікових працівників у приховуванні нестач і розкрадань потрібно практикувати періодичне переміщення бухгалтерів структурних підрозділів бухгалтерій із однієї ділянки рахункової роботи на іншу (з одного підрозділу бухгалтерії в інший).

8 У зв'язку з формальним характером внутрішньогосподарського контролю для підвищення ефективності доцільно здійснювати його з деяким забіганням наперед. Така система контролю має назву попереднього внутрішньогосподарського контролю. Попередній внутрішньогосподарський контроль являє собою систему, що забезпечує своєчасне повідомлення про необхідність коригувальних дій. Цей контроль загострює увагу керівника й інших фахівців (суб'єктів контролю) на слабких ділянках фінансово-господарської діяльності. Попередній внутрішньогосподарський контроль є сигналом про явища, що можуть викликати негативні наслідки (втрати, непродуктивні витрати, розкрадання тощо), якщо не буде вжито негайних заходів на тих або інших ділянках роботи.

У теоретичних дослідженнях і практичних аспектах попереднього внутрішньогосподарського контролю і передбачення помилок та прорахунків до нинішнього часу нічого не зроблено. Прогалини в теорії не дозволяють повною мірою використовувати в практичній роботі систему внутрішньогосподарського контролю. Крім того, і на сьогодні не розроблені методи внутрішньогосподарського контролю.

З метою підвищення ефективності попереднього внутрішньогосподарського контролю варто застосовувати такі його способи,

як обґрунтоване укладання багатократних прогнозів і зіставлення їх із бажаним виходом (еталоном), внесення корективів і змін у початкові програми господарської діяльності, що дозволяє забезпечити збіг бажаних виходів із запланованими показниками. Особливо це стосується підприємств сфери матеріального виробництва, коли потрібно перевірити забезпечення грошовими коштами для погашення заборгованості постачальникам – за матеріальні цінності, податковим органам – за сплату податків, інвесторам – за фінансові інвестиції тощо [4, с. 320]. Використання цих методів попереднього внутрішньогосподарського контролю дає змогу передбачити ускладнення в фінансово-господарській діяльності підприємств.

Необхідною умовою попереднього внутрішньогосподарського контролю є: завчасний детальний і ретельний аналіз системи контролю та визначення найбільш важливих вхідних змінних, побудова моделі цієї системи контролю, приділення особливої уваги динаміці моделі (здійснення регулярної перевірки відповідності прийнятих значень вступних змінних та їх взаємозв'язків фактичному стану справ), регулярний збір і введення в систему даних вступних змінних оцінки розбіжності між плановим і фактичним значенням змінних та їх вплив на очікувані кінцеві результати на початковій стадії господарювання, здійснення коригувальних дій (за першим етапом – визначення проблеми, за другим – розробка заходів, що забезпечать її вирішення).

Попередній внутрішньогосподарський контроль нерідко ігнорується тому, що виконання функцій контролю керівників і фахівців структурних підрозділів підприємств залежить від наявності бухгалтерських даних. На практиці такий контроль застосовується тільки тоді, коли стає відомо про відхилення, щоб ужити відповідних заходів.

У зв'язку з цим актуальною проблемою є розробка прийомів прогнозованого контролю з використанням отриманої інформації. Наприклад, на якійсь ділянці фінансово-господарської діяльності або етапі управління в результаті прогнозу одержують інформацію про надходження швидкопсувних матеріалів для виготовлення продукції. На цьому етапі контролюючі органи можуть розробити програми посиленого спостереження не лише за надходженням і рухом вантажів зі швидкопсувними матеріалами, але й за їх реалізацією [1, с. 43].

Аналогічно можна здійснювати попередній внутрішньогосподарський контроль за збалансованістю грошових доходів і витрат, потребою і наявністю матеріалів для виготовлення готової продукції, не чекаючи бухгалтерських звітів, що надійдуть тільки в середині наступного звітного періоду.

Висновки. Реалізація зазначених напрямків надасть змогу частково реформувати систему контролю фінансово-господарської діяльності підприємства, підвищити його роль у забезпеченні фінансової дисципліни. Контроль є ефективним засобом подолання кризових явищ у діяльності підприємства, але за умови якщо такий контроль буде здійснено правильно та доцільно.

Таким чином, в даній статті зроблено спробу вирішити ряд проблемних теоретичних питань, надати власні пропозиції з цього приводу, що, на думку автора, дозволить усунути деякі теоретичні протиріччя та позитивно відобразиться в практичній діяльності національних контролюючих органів.

Список літератури: 1. *Денисенко Ю., Гузєватий Г.* Ревізія від віртуального до реального. // *Фінансовий контроль* – 2011 – № 1. – с. 42. 2. «Про заходи щодо підвищення ефективності контрольно-ревізійної роботи» Указ Президента України, № 1031 від 27.08.2000. 3. «Про зміцнення фінансової дисципліни та запобігання правопорушенням у бюджетній сфері» Указ Президента України, № 1251 від 25.12.2003. 4. *Калюга Є.В.* Фінансово-господарський контроль у системі управління: Монографія – Київ: Ельга, Ніка-центр, 2002. – 320 с. 5. *Каленський М.М.* Удосконалення фінансового контролю за витрачанням бюджетних коштів. // *Фінанси України* – 2001 – № 5. – 65 с. 6. *Тимохін М., Лещенко В.* Роль європейських ідей у реформуванні державного внутрішнього фінансового контролю в Україні. // *Фінансовий контроль* – 2010 – № 6. – с. 39.

Надійшла до редколегії 21.04.2011.